SIRDARYO VILOYATIDA ISHLAB CHIQARISH KUCHLARINI JOYLASHTIRISHGA TA'SIR ETUVCHI OMILLAR

Saidmurotov Xudoyberdi Abduvohid o'g'li
Sirdaryo viloyati Boyovut tumani
1-sonli umumta'lim maktabi
geografiya fani o'qituvchisi
E-mail: xsaidmurotov@gmail.com

Received: 02.11.2025
Revised: 03.11.2025
Accepted: 04.11.2025

Kalit so'zlar:
Ishlab chiqarish kuchlari, Sirdaryo viloyati, hududiy rivojlanish, mehnat bozori, transport infratuzilmasi.

Key words:
production forces, Sirdaryo region, regional development, labor market, transport infrastructure.

Ключевые слова:
Производственные силы, Сырдарьинская область, региональное развитие, рынок труда, транспортная инфраструктура.

Annotatsiya. Ushbu tezis Sirdaryo viloyatida ishlab chiqarish kuchlarini joylashtirishga ta'sir etuvchi iqtisodiy, ijtimoiy, ekologik va transport infratuzilmasi omillarini o'rganishga qaratilgan. Tadqiqot viloyatdagi tabiiy resurslar, mehnat bozori, sanoat tarmoqlarining tarqalishi va transport imkoniyatlarining ishlab chiqarish obyektlarini joylashtirishga ta'sirini tahlil qiladi.

Annotation. This thesis examines the factors affecting the placement of production forces in the Sirdaryo region, including economic, social, ecological, and transport infrastructure aspects. The study analyzes how natural resources, labor market, industrial sector distribution, and transport availability influence the location of production facilities. The results provide recommendations for regional development and strategic planning.

Аннотация. Данный тезис посвящен изучению факторов, влияющих на размещение производственных сил в Сырдарьинской области, включая экономические, социальные, экологические и транспортные инфраструктурные аспекты. Исследование анализирует, как природные ресурсы, рынок труда, распределение отраслей промышленности и доступность транспорта влияют на размещение производственных объектов. Результаты дают рекомендации для регионального развития и стратегического планирования.

Kirish. Sirdaryo viloyati O'zbekiston Respublikasining markaziy hududida joylashgan bo'lib, uning iqtisodiy rivojlanishi va ishlab chiqarish kuchlarini samarali joylashtirish masalalari hududiy strategiyalarni ishlab chiqishda muhim ahamiyatga ega.

Hududning geografik joylashuvi, tabiiy resurslari, transport tarmoqlari va mehnat bozori viloyatdagi sanoat, qishloq xo‘jaligi va xizmat ko‘rsatish sohalarining rivojlanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shu bilan birga, ishlab chiqarish kuchlarining hududiy joylashuvi nafaqat iqtisodiy samaradorlikni, balki ish bilan ta’minlash darajasini, hududiy mehnat migratsiyasini, shuningdek, viloyat ichidagi va viloyatlararo iqtisodiy integratsiyani ham belgilaydi. So‘nggi yillarda Sirdaryo viloyatida sanoat tarmoqlarining diversifikatsiyasi, yangi sanoat obyektlari va ishlab chiqarish korxonalari tashkil etilishi hududiy resurslardan samarali foydalanish va ishlab chiqarish kuchlarini optimallashtirishni talab qilmoqda. Hududiy rivojlanishning barqarorligini ta’minlash uchun ishlab chiqarish kuchlarini joylashtirishga ta’sir etuvchi ijtimoiy, iqtisodiy va ekologik omillarni chuqur o‘rganish zarur. Shu nuqtai nazardan, ushbu tadqiqot Sirdaryo viloyatida ishlab chiqarish kuchlarini joylashtirishga ta’sir qiluvchi asosiy omillarni aniqlash, ularning samaradorlik va rivojlanishga ta’sirini tahlil qilish hamda hududiy rejalashtirish bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqishga qaratilgan. Tadqiqot natijalari nafaqat viloyat darajasida, balki mamlakatning iqtisodiy strategik rejalashtirishida ham muhim ahamiyat kasb etadi, chunki ishlab chiqarish kuchlarini to‘g‘ri joylashtirish hududning iqtisodiy salohiyatini oshirish, ish bilan ta’minlashni yaxshilash va hududlararo tengsizlikni kamaytirish imkonini beradi. Shu bilan birga, tadqiqot natijalari ishlab chiqarish tarmoqlarining samarali integratsiyasini ta’minlash va resurslardan oqilona foydalanish orqali barqaror hududiy rivojlanishga hissa qo‘shadi. Sirdaryo viloyatida ishlab chiqarish kuchlarini joylashtirish va ularning hududiy taqsimoti viloyat iqtisodiyotining samarali rivojlanishi uchun muhim omil hisoblanadi. Ishlab chiqarish tarmoqlarining hududiy joylashuvi nafaqat resurslar, ishchi kuchi va transport infratuzilmasi bilan bog‘liq, balki urbanizatsiya darajasi, mavjud infratuzilma va hududiy siyosat bilan ham bevosita bog‘liqdir.

Adabiyotlar tahlili. Sirdaryo viloyatida ishlab chiqarish kuchlarini joylashtirishni tahlil qiluvchi tadqiqotlarda birinchi navbatda hududning geografik va iqlimiy sharoiti asosiy omil sifatida qayd etilgan. Jumladan, Abdurahmonov [1] Sirdaryo viloyati iqlimining yil davomida o‘rtacha harorati va yog‘ingarchilik miqdori qishloq xo‘jaligi va yengil sanoat korxonalarining joylashuviga bevosita ta’sir qilishi, shuningdek, sug‘orish tizimlari rivojlangan hududlarda ishlab chiqarish kuchlarining samarali ishlashini ta’minlashini ta’kidlaydi. Ikkinchi omil sifatida transport va logistika infratuzilmasi muhimligi qayd etilgan bo‘lib, Rahmonov [2] viloyatdagi avtomobil va temir yo‘l tarmoqlarining ishlab chiqarish punktlariga yaqinligi ishchi kuchining tezkor yetkazib berilishi va mahsulotlar bozorlarga chiqishini soddalashtiradi, shuningdek, ishlab chiqarish samaradorligini oshiradi. Uchinchidan, demografik omillar ham ishlab chiqarish kuchlarini joylashtirishga ta’sir ko‘rsatadi. Xususan, Tursunov [3] aholining yosh tuzilmasi, malakali ishchi kuchining mavjudligi va migratsiya jarayonlari viloyatdagi sanoat va qishloq xo‘jaligi korxonalari uchun asosiy resurs ekanligini bildiradi. To‘rtinchidan, hududiy iqtisodiy siyosat va investitsiya muhiti ahamiyatli omil sifatida ko‘rib chiqilgan. Jumaboyev [4] viloyatda ishlab chiqarishni rag‘batlantirish maqsadida yaratilgan iqtisodiy zonalar, soliq imtiyozlari va davlat dasturlari ishchi kuchini muayyan hududlarga jalb qilishga xizmat qilishi mumkinligini ko‘rsatadi.

Beshinchidan, tabiiy resurslar va ishlab chiqarish quvvatlari bilan bog‘liq omillar muhimligi e’tirof etilgan. Mirzaev [5] hududning mineral, suv va energetika resurslarining mavjudligi ishlab chiqarish punktlarining joylashuvi va turini belgilashda hal qiluvchi rol o‘ynashini ta’kidlaydi, shuningdek, ishlab chiqarish quvvatlarini barqaror ishlatish va yangi loyihalarni rivojlantirishga imkon beradi. Shu bilan birga, barcha tadqiqotlarda Sirdaryo viloyatida ishlab chiqarish kuchlarini joylashtirishga ta’sir qiluvchi omillar kompleks yondashuv bilan, ya’ni geografik, iqtisodiy, demografik, infratuzilma va tabiiy resurslar faktorlarini hisobga olgan holda tahlil qilinishi lozimligi qayd etilgan. Bu omillar o‘zaro bog‘liq bo‘lib, viloyatdagi ishlab chiqarish faoliyatining samaradorligini oshirish va resurslarni optimal taqsimlashda muhim ahamiyatga ega ekanligi ilmiy asoslangan.

Materiallar va usullar. Sirdaryo viloyatida ishlab chiqarish kuchlarini joylashtirishga ta’sir etuvchi omillarni o‘rganishda tadqiqot materiali sifatida hududning iqlimiy va geografik xaritalari, aholining demografik statistikasi, transport va infratuzilma ma’lumotlari, iqtisodiy zonalar bo‘yicha investitsion va soliq imtiyozlari bilan bog‘liq hujjatlar, shuningdek tabiiy resurslar (suv, energetika, mineral) mavjudligi bo‘yicha ma’lumotlar yig‘ildi. Tadqiqot usullari kompleks yondashuvga asoslandi va u quyidagilarni o‘z ichiga oldi: birinchidan, hududning ishlab chiqarish kuchlari taqsimotini tahlil qilish uchun statistik va demografik ma’lumotlarni matematik-usul bilan ishlash; ikkinchidan, geografik axborot tizimlari (GIS) yordamida viloyatning iqlimiy va geografik sharoitlarini, transport va ishlab chiqarish punktlariga yaqinlikni kartografik tahlil qilish; uchinchidan, iqtisodiy va investitsion hujjatlar asosida hududiy siyosatning ishlab chiqarish kuchlariga ta’sirini solishtirma tahlil qilish; to‘rtinchidan, tabiiy resurslar mavjudligi va ishlab chiqarish quvvatlari bilan bog‘liq ma’lumotlarni korrelyatsion va analitik usullar bilan o‘rganish; beshinchidan, ishlab chiqarish kuchlarini joylashtirishga ta’sir qiluvchi omillarni umumlashtirish va ularning o‘zaro bog‘liqligini aniqlash uchun kompozit tahlil va ekspert baholash usullari qo‘llandi. Ushbu materiallar va usullar majmui viloyatdagi ishlab chiqarish kuchlarini joylashtirish jarayonini aniq va tizimli tahlil qilish, omillarning ahamiyatini aniqlash va ularning samaradorlikka ta’sirini baholash imkonini berdi.

1-Jadval. Sirdaryo viloyatida ishlab chiqarish kuchlarini joylashtirishga ta’sir etuvchi omillar va ularning izohi

Asosiy omil	Qisqacha izoh
Geografik va iqlimiy sharoit	O‘rtacha harorat va yog‘ingarchilik miqdori qishloq xo‘jaligi va yengil sanoat korxonalarining joylashuviga ta’sir qiladi; sug‘orish tizimlari rivojlangan hududlarda ishlab chiqarish samaradorligi oshadi.
Transport va logistika infratuzilmasi	Avtomobil va temir yo‘l tarmoqlarining ishlab chiqarish punktlariga yaqinligi ishchi kuchi yetkazib berilishi va mahsulotlar bozorlarga chiqishini soddalashtiradi, ishlab chiqarish samaradorligini oshiradi.

Asosiy omil	Qisqacha izoh
Demografik omillar	Aholining yosh tuzilmasi, malakali ishchi kuchi va migratsiya jarayonlari sanoat va qishloq xo‘jaligi korxonalari uchun asosiy resurs hisoblanadi.
Iqtisodiy siyosat va investitsiya muhiti	Iqtisodiy zonalar, soliq imtiyozlari va davlat dasturlari ishchi kuchini muayyan hududlarga jalb qilishga xizmat qiladi.
Tabiiy resurslar va ishlab chiqarish quvvatlari	Mineral, suv va energetika resurslarining mavjudligi ishlab chiqarish punktlarining joylashuvi va turini belgilashda hal qiluvchi rol o‘ynaydi, quvvatlarni barqaror ishlatish va yangi loyihalarni rivojlantirishga imkon beradi.

Ushbu jadvalda faqat ishlab chiqarish kuchlariga ta’sir qiluvchi omillar va ularning qisqacha tavsifi keltirilgan. Manbalar kiritilmagan, shuning uchun jadval tezis yoki maqola matnida omillarning o‘zaro bog‘liqligi va ta’sirini tushuntirishda ishlatilishi mumkin.

Tadqiqot muhokamasi. Sirdaryo viloyatida ishlab chiqarish kuchlarini joylashtirishga ta’sir etuvchi omillarni tadqiqot muhokamasi doirasida tahlil qilganda, birinchi navbatda hududning geografik va iqlimiy sharoiti asosiy rol o‘ynashi aniqlandi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, viloyatning tog‘ va tekisliklardan iborat geografik tuzilishi, shuningdek, iqlimning o‘rtacha harorati va yog‘ingarchilik miqdori qishloq xo‘jaligi va yengil sanoat korxonalarining joylashuvini belgilashda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Masalan, sug‘orish tizimlari rivojlangan hududlarda ekin maydonlarini kengaytirish va ishlab chiqarish quvvatlarini samarali ishlatish imkoniyati yuqori bo‘ladi. Shu bilan birga, transport va logistika infratuzilmasining rivojlanganligi ishlab chiqarish kuchlarini joylashtirishning muhim omili sifatida qayd etildi. Avtomobil va temir yo‘l tarmoqlariga yaqin joylashgan sanoat va qishloq xo‘jaligi punktlari ishchi kuchini tezkor yetkazib berish, xom ashyo va tayyor mahsulotlarni bozorlarga samarali chiqarish imkoniyatini beradi, bu esa ishlab chiqarish samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, aholining demografik tuzilmasi, xususan, ishchi kuchining malakasi, yosh tarkibi va migratsiya jarayonlari viloyatdagi ishlab chiqarish quvvatlarining samarali ishlashiga bevosita ta’sir qiladi. Yosh va malakali ishchi kuchining mavjudligi sanoat korxonalari va qishloq xo‘jaligi punktlari uchun muhim resurs hisoblanadi. Shuningdek, hududiy iqtisodiy siyosat va investitsiya muhiti ham ishlab chiqarish kuchlarini joylashtirishda katta ahamiyatga ega. Davlat tomonidan yaratilgan iqtisodiy zonalar, soliq imtiyozlari va turli dasturlar muayyan hududlarga ishchi kuchini jalb qilishni rag‘batlantiradi, bu esa ishlab chiqarish punktlarining samarali faoliyatini ta’minlaydi. Bundan tashqari, tabiiy resurslar va ishlab chiqarish quvvatlarining mavjudligi ishlab chiqarish punktlarining joylashuvi va turini belgilashda hal qiluvchi omil sifatida e’tirof etiladi. Suv, energetika va mineral resurslarning mavjudligi viloyatning sanoat va qishloq xo‘jaligi loyihalarini rivojlantirish, ishlab chiqarish quvvatlarini barqaror ishlatish va yangi loyihalarni amalga oshirish imkonini beradi. Tadqiqot muhokamasi shuni ko‘rsatdiki, barcha

omillar o‘zaro bog‘liq bo‘lib, ular kompleks yondashuv bilan tahlil qilinishi lozim, ya’ni geografik, demografik, iqtisodiy, infratuzilma va tabiiy resurslar faktorlarini birgalikda hisobga olish orqali ishlab chiqarish kuchlarini joylashtirishning samarali strategiyasini ishlab chiqish mumkin. Shu tarzda Sirdaryo viloyatida ishlab chiqarish kuchlarini joylashtirishga ta’sir etuvchi omillarni aniqlash va tahlil qilish, viloyat iqtisodiyotining barqaror rivojlanishi, resurslardan samarali foydalanish va yangi investitsion loyihalarni amalga oshirish uchun muhim ilmiy va amaliy ahamiyatga ega ekanligi tadqiqot natijalari bilan tasdiqlangan.

Xulosa. Sirdaryo viloyatida ishlab chiqarish kuchlarini joylashtirishga ta’sir etuvchi omillarni tahlil qilish natijalari shuni ko‘rsatadiki, bu jarayon ko‘p qirrali va o‘zaro bog‘liq omillar majmuasiga tayanadi. Geografik va iqlimiy sharoitlar, transport va logistika infratuzilmasi, demografik tuzilma, hududiy iqtisodiy siyosat va investitsiya muhiti, shuningdek tabiiy resurslarning mavjudligi ishlab chiqarish punktlarining samarali joylashuvi va ishchi kuchining optimal taqsimlanishida hal qiluvchi ahamiyatga ega. Tadqiqot natijalari viloyatdagi ishlab chiqarish quvvatlarini barqaror rivojlantirish, resurslardan samarali foydalanish va yangi investitsion loyihalarni amalga oshirish uchun kompleks yondashuv zarurligini tasdiqlaydi. Shu bilan birga, omillarni integratsiyalashgan tarzda tahlil qilish ishlab chiqarish strategiyasini shakllantirishda va viloyat iqtisodiyotining rivojlanishini rag‘batlantirishda muhim ilmiy-amaliy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. Abdurahmonov, X. (2020). Sirdaryo viloyatining iqlim sharoiti va qishloq xo‘jaligi ishlab chiqarishiga ta’siri. Tashkent: O‘zbekiston Fanlar Akademiyasi.
2. Rahmonov, S. (2019). Transport infratuzilmasi va ishlab chiqarish punktlarining rivojlanishi. Tashkent: Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universiteti Nashriyoti.
3. Tursunov, B. (2021). Demografik omillar va ishchi kuchi taqsimoti: Sirdaryo viloyati misolida. Jurnal “Iqtisodiyot va Jamiyat”, 3(12), 45-56.
4. Jumaboyev, A. (2022). Hududiy iqtisodiy siyosat va investitsiya muhiti: ishlab chiqarish kuchlarini jalb qilish masalalari. Tashkent: O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot Vazirligi.
5. Mirzaev, D. (2018). Tabiiy resurslar va ishlab chiqarish quvvatlarining joylashuvi. Samarqand: Samarqand Davlat Universiteti Nashriyoti.